

УДК 355.232/356.13:371

DOI 10.33251/2522-1477-2019-6-82-87

ЛАЗОРЕНКО Олександр Васильович,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри тактики
прикордонної служби, Національна академія
Державної прикордонної служби України
ім. Богдана Хмельницького

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті на основі практичного досвіду обґрунтовано основні напрями удосконалення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін. Основну увагу приділено: розробці програм та щоденників практичної підготовки; якісному плануванню практичної підготовки; проведенню практики в підрозділах, які очолюють досвідчені офіцери; проведенню методичних заходів з питань проходження практичної підготовки; покращенню рівня керівництва курсантами з боку науково-педагогічного складу; впровадженню інноваційних технологій у захист практичної підготовки. Висвітлені напрями в значній мірі можуть забезпечуватись реалізацією наявного потенціалу військово-спеціальних дисциплін та існуючою системою навчання.

Ключові слова: *практична підготовка, майбутні бакалаври безпеки державного кордону, навчання, військово-спеціальні дисципліни.*

Постановка проблеми. Необхідність удосконалення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону зумовлена постійним розвитком засобів, форм і способів охорони та захисту державного кордону, змінами в структурі Державної прикордонної служби України (ДПСУ) та умовами, в яких офіцерам-прикордонникам доводиться виконувати свої службові обов'язки як на «мирних» ділянках кордону, так і в зоні проведення Операції об'єднаних сил на сході нашої держави. Аналіз організації та проведення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону дозволяє встановити, що успішність практичної підготовки може в значній мірі забезпечуватись реалізацією наявного потенціалу військово-спеціальних дисциплін та системи підготовки зазначених фахівців. Це визначає необхідність проведення наукового дослідження з метою конкретизації основних напрямів удосконалення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін та організації захисту її результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам практичної підготовки фахівців у системі вищої освіти завжди приділялась належна увага, особливо при дослідженні проблем підготовки офіцерських кадрів (О. Барабаншиков, О. Бойко, Н. Ничкало, М. Нещадим, С. Полторак, Ю. Приходько, Л. Романишина, В. Ягупов та ін.). Останнім часом практична підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників досліджується в аспекті формування професійної компетенції (С. Білявець, І. Блощинський, А. Галімов, О. Діденко, О. Торічний, Н. Усачек та ін. [1-3; 5 та ін.]). У сучасній науковій літературі поняття «практична підготовка» ототожнюють із поняттям «стажування, практика» слухачів (курсантів) [2]. Аналіз досліджень щодо практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону свідчить, що вона потребує оновлення змісту, значної модифікації її цілісної організації з урахуванням інновацій вищої освіти, особливостей військово-спеціальних дисциплін та потреб прикордонної практики.

Метою статті є обґрунтування основних напрямів удосконалення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону під час навчання військово-спеціальних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідність і важливість практичної підготовки курсантів спеціальності «Безпека державного кордону» сьогодні не можна поставити під сумнів або спростувати. Вона є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття професійної кваліфікації «Офіцер тактичного рівня»; забезпечує поєднання теоретичних та практичних занять з військово-спеціальних дисциплін з практикою охорони та захисту державного кордону; має на меті набуття та вдосконалення професійних навичок і вмінь для подальшого виконання обов'язків за призначенням [1; 2; 4].

У відповідності до «Інструкції з організації та проведення практичної підготовки курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (НАДПСУ)», затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 02.03.2018 № 167 [4], були розроблені та затверджені нові Програми практичної підготовки (Програми), у відпрацюванні яких було прийнято участь автором статті. Програми передбачають цілісну побудову практичної підготовки, що передбачає єдність окремих етапів практики за курсами навчання, послідовне нарощування рівня професійних знань та практичних умінь і навичок а також наступність ідей та змісту.

Визначені у Програмах цілі та завдання характеризують військово-прикордонну спрямованість практичної підготовки на кожному з етапів. Вони базуються на аналізі військово-спеціальних дисциплін навчального плану і визначають основні уміння і навички (результати навчання), які забезпечують формування компетентностей відповідно до освітньо-професійної програми. Також, були перепрацьовані методичні рекомендації та розділи щоденників проходження практичної підготовки курсанта. Розроблені щоденники значно полегшують процес організації практичної підготовки, в повній мірі відображають зміст запланованих та виконаних заходів, а також містять звіт про результати практики з висновками, які заповнюють як курсанти, так і керівники.

Позитивно впливає на підвищення рівня практичної підготовки курсантами перелік типових індивідуальних завдань, передбачених Програмами. Тематика індивідуальних завдань дозволяє курсантам досконало вивчити різноманітні види професійної діяльності за посадою практики та вдосконалювати практичні навички, необхідні для подальшої службової діяльності. Отже, основним напрямом покращення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону є *своєчасна розробка програм та щоденників практичної підготовки*.

Для успішної практики особливого значення набуває питання планування практичної підготовки на відповідних посадах. Успішне планування можливо за умови, коли кількісний та посадовий розподіл курсантів по органам (ООДК) та підрозділам (ПОДК) охорони державного кордону відповідає умовам для розміщення і харчування курсантів, забезпечує надання необхідних практичних навичок роботи на відповідних посадах, а також відповідає відомчим потребам щодо проведення заходів з посилення протидії протиправній діяльності на державному кордоні. Крім того, позитивний ефект буде мати розподіл курсантів на ділянки кордону з різними умовами. Мається на увазі врахування фізико-географічних умов та регіонів України під час практичної підготовки на різних курсах навчання. Наприклад, на першому курсі курсант проходить практику у гірсько-лісистій місцевості в західному регіоні, на другому – на річковій або морській ділянці в південному регіоні і т.ін.

По завершенню практики з курсантами були проведені анкетування щодо їх пропозицій з питань організації і порядку проведення практичної підготовки. За результатами аналізу відповідей встановлено, що курсанти пропонують: збільшити терміни практичної підготовки (64%); організувати практику за кордоном (77%); зменшити час на несення служби у прикордонних нарядах в ході практики (28%); збільшити час на вивчення сучасних технічних засобів охорони кордону (32%); залучати курсантів старших курсів до

процесу організації охорони кордону на період (49%); надавати можливість самостійного виконання службових обов'язків за посадою (26%). Тому, *якісне планування практичної підготовки* сприятиме отриманню курсантами уявлення про загальні завдання та функції прикордонного відомства у різних умовах. В цьому аспекті, доцільно переглянути можливість розширення переліку ООДК та ПОДК, які використовуються як бази практики.

Успіх практичної підготовки в значній мірі залежить від методичного рівня і майстерності керівників ООДК та ПОДК. Вони повинні не тільки забезпечити створення належних умов для проходження практики, а й особистим прикладом активізувати у курсантів сумлінне ставлення до відпрацювання завдань практичної підготовки, відповідальність та цілеспрямованість.

У бесідах з курсантами, керівниками та персоналом ПОДК, керівниками практики від НАДПСУ було з'ясовано, що не всі керівники на місцях приділяють достатньої уваги якості практичної підготовки майбутніх офіцерів. Основними причинами цього є: надмірне службове навантаження; підготовка до роботи комплексних перевірок (комісій); слабка методична підготовка керівників ПОДК. Це негативно впливає на якість практичної підготовки, знижує мотивацію курсантів на подальше навчання та проходження служби на кордоні. З огляду на це, наступним напрямом у покращенні практичної підготовки вбачається *проведення практики в підрозділах, які очолюють досвідчені офіцери*. Це дає можливість майбутнім бакалаврам безпеки державного кордону вивчити та перейняти передовий досвід охорони кордону, досконало розібратись «у тонкощах» прикордонної служби, а також забезпечити свідоме ставлення до вивчення військово-спеціальних дисциплін.

Не менш актуальним напрямом у підготовці до проведення практичної підготовки є підвищення рівня професійної компетентності майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону. Зокрема, позитивним досвідом, який впроваджено в освітній процес НАДПСУ, є доведення до курсантів особливостей охорони кордону на місцях проведення практики, тактики дій правопорушників з прикордонних питань, характерних загроз та ризиків прикордонній безпеці та прогнозу розвитку обстановки на наступний період. Такі заходи проводяться викладачами-практиками, які мають досвід служби на кордоні. Це дає змогу курсантам «зануритись» у реалії прикордонної служби та більш ретельно підготуватись до вибуття на практику.

Крім того, враховані наукові розробки І. Блощинського, який запропонував для посилення практичної підготовки курсантів впровадити тренінги за рахунок 1-ої години самостійної підготовки (15.20-16.05) тривалістю 45 хвилин [1]. Метою тренінгів визначено вдосконалення способів практичних дій у типових службових ситуаціях. Організовано проведення тренінгів на основних кафедрах блоку військово-спеціальних дисциплін: прикордонної служби; прикордонного контролю; загальновійськових дисциплін; особистої безпеки та застосування сили; інженерного забезпечення охорони кордону; конституційного, адміністративного та міжнародного права. При цьому був застосований диференційований підхід, який полягав в тому, що мета тренінгів співвідносилась з набутими курсантами компетентностями за курсами навчання а також з особливостями ділянок кордону. В результаті створені умови для набуття курсантами впевнених знань, умінь і навичок з основних військово-спеціальних дисциплін, що дало змогу підвищити рівень професійної компетентності курсантів [1].

Окрім цього, напередодні вибуття на практику з курсантами проводяться різноманітні організаційно-методичні інструктажі щодо відпрацювання індивідуального завдання, плану та звіту за результатами практичної підготовки; вивчення керівних документів та нормативно-правових актів, функціональних обов'язків; дотримання заходів безпеки тощо. Саме тому, одним із напрямів вдосконалення практики є *проведення методичних заходів з питань проходження практичної підготовки*.

Ефективність практичної підготовки в багатьох випадках обумовлюється рівнем керівництва курсантами з боку науково-педагогічного складу НАДПСУ, що дозволяє

«тримати руку на пульсі» у рамках освітнього процесу. Важливо, щоб керівники від навчального закладу постійно спрямовували діяльність курсантів на якісне виконання Програм практики, надавали всебічну допомогу, узагальнювали позитивні приклади ефективної організації оперативно-службової діяльності та матеріали з аналізом типових нестандартних і помилкових рішень у діяльності курсантів для врахування їх в освітньому процесі. З огляду на це, потребує удосконалення організація взаємодії курсанта-практиканта і викладачів.

Водночас, залишається проблемою недостатня підготовка науково-педагогічного складу кафедр до здійснення функцій керівника практичної підготовки від НАДПСУ. Вирішенню цього питання сприяють проведення викладачами кафедр військово-спеціальних дисциплін інструктивно-методичних заходів з доведення змін, які відбуваються на державному кордоні, особливостей організації практичної підготовки на різних ділянках кордону, вимог нових керівних документів тощо. Отже, *покращення рівня керівництва курсантами з боку науково-педагогічного складу є додатковим напрямом підвищення ефективності практичної підготовки.*

Після закінчення практики курсанти звітуються перед комісією із захисту практичної підготовки щодо стану відпрацювання завдань практичної підготовки та подають: щоденник практичної підготовки зі звітом; відгук за результатами практики, підписаний керівниками ПОДК та ООДК; зразки оперативно-службових документів; звіт щодо виконання індивідуального завдання. Такий захід корисно проводити у вигляді обміну досвідом, що дає змогу поділитись особливостями служби у різних підрозділах, обговорити інновації в охороні кордону, висловити проблемні питання практики та пропозиції щодо її удосконалення.

На нашу думку, в захист результатів практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону доцільно впровадити і інші прогресивні форми, методи та технології навчання, наприклад квест-технології. Зазначимо, що квест-технології останнім часом широко впроваджуються у економіці, юриспруденції, у середніх навчальних закладах, психології, медицині, бізнеснауках тощо. Вони допомагають слухачу, курсанту та студенту знаходити необхідну інформацію, піддавати її аналізу, систематизувати, розв'язувати поставлені завдання, розвивати пізнавальну діяльність і формувати ключові компетентності [5]. Однак в освітньому процесі НАДПСУ і на кафедрах військово-спеціальних дисциплін вони ще не отримали поширення, що потребує проведення окремих досліджень.

Аналізуючи існуючі наукові розробки [4; 5], вважаємо що в захист результатів практичної підготовки варто включити прикордонний квест. Для майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону завдання для проведення прикордонного квесту можуть охоплювати питання оперативно-службової діяльності відповідно до функціональних обов'язків за посадою практичної підготовки. Наприклад, для першого курсу навчання – виявлення ознак порушень державного кордону на місцевості; для другого – дії групи реагування у разі отримання інформації про виявлення в прикордонній смузі невідомих осіб; для третього – локалізація конфліктної ситуації в пункті пропуску через державний кордон; для четвертого – оформлення адміністративних матеріалів щодо порушення законодавства України з прикордонних питань тощо. На наше переконання, виконання прикордонних квестів дозволить оптимізувати практичну підготовку, розвивати вміння критично мислити, аналізувати, синтезувати, узагальнювати й оцінювати інформацію, забезпечити зв'язок навчання військово-спеціальних дисциплін в стінах НАДПСУ з практикою охорони кордону і підвищити ефективність навчання. Отже, *впровадження інноваційних технологій у захист практичної підготовки дозволить підвищити ефективність практичної підготовки, забезпечить ефективне засвоєння курсантами відповідних знань, умінь та навичок зі спрямованістю на конкретний результат.*

Крім того, підсумки практичної підготовки повинні бути предметом обговорень на спеціальних семінарах, розглядатись на зібраннях навчального курсу та факультету, обговорюватись на гуртках наукового товариства слухачів, курсантів, ад'юнктів, докторантів та молодих вчених, бути предметом розгляду на наукових конференціях тощо. Результатом

роботи цих заходів мають бути відповідні узагальнення та висновки, визначення найбільш ефективних форм навчання, які сприяли б удосконаленню знань, умінь та навичок майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє визначити основні напрями вдосконалення практичної підготовки майбутніх бакалаврів безпеки державного кордону у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін, зокрема: своєчасна розробка програм та щоденників практичної підготовки; якісне планування практичної підготовки; проведення практики в підрозділах, які очолюють досвідчені офіцери; якісне проведення методичних заходів з питань проходження практичної підготовки; покращення рівня керівництва курсантами з боку науково-педагогічного складу; впровадження інноваційних технологій у захист практичної підготовки. Це надасть змогу підготувати висококваліфікованих офіцерів-прикордонників, які зможуть одразу після закінчення навчання виконувати службові завдання на будь якій ділянці відповідальності.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні методик організації та проведення практичної підготовки курсантів, а також впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес захисту її результатів.

Список використаних джерел

1. Bloshchynskiy I. USA Enhancement of cadets' practical training at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi. Science and Education. 2017. Vol. 4. pp. 5–10.
2. Галімов А. Роль практичної підготовки у формуванні професійної компетентності офіцерів-прикордонників. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. Хмельницький: вид-во НАДПСУ. 2011. № 5. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_5_5.
3. Документи щодо практичного навчання та підвищення кваліфікації URL : <http://www.lvduvs.edu.ua/en/dokumenty-shchodo-praktychnoho-navchannia-ta-pidvyshchennia-kvalifikatsii>.
4. Про затвердження Інструкції з організації та проведення практичної підготовки курсантів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.03.2018 № 167, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20.03.2018 за № 344/31796. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0344-18>.
5. Сокол І. М. Квест: метод чи технологія? Комп'ютер у школі та сім'ї. 2014. № 2. С. 28-31. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2014_2_8.

References

1. Bloshchynskiy, I. (2017). *USA Enhancement of cadets' practical training at the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi*. Science and Education. Vol. 4. pp. 5-10. [in USA].
2. Galimov, A. (2011) Rol' praktychnoyi pidhotovky u formuvanni profesiynoyi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykiv [The role of practical training in the formation of professional competence of border guards]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Pedagogichni nauky. Khmel'nyts'kyu: vyd-vo NADPSU, №5. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2011_5_5. [in Ukrainian].
3. Dokumenty shchodo praktychnoho navchannya ta pidvyshchennya kvalifikatsiyi [Documents on practical training and advanced training]. URL : <http://www.lvduvs.edu.ua/en/dokumenty-shchodo-praktychnoho-navchannia-ta-pidvyshchennia-kvalifikatsii>. [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennya Instruksiyi z orhanizatsiyi ta provedennya praktychnoyi pidhotovky kursantiv Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny

imeni B. Khmel'nyts'koho [On approval of the Instruction on the organization and practical training of cadets of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi]: nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrayiny vid 02.03.2018 № 167, zareyestrovanyy v Ministerstvi yustytisiy Ukrayiny 20.03.2018 za № 344/31796. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/z0344-18>. [in Ukrainian].

5. Sokol, I.M. (2014) Kvest: metod chy tekhnolohiya? [Quest: Method or Technology?]. *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi*. № 2. pp. 28-31. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2014_2_8. [in Ukrainian].

LAZORENKO Olexandr, Ph.D. in psychological sciences, associate professor of the Border Guard Service Tactics Department, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi.

MAIN DIRECTIONS OF IMPROVING THE PRACTICAL TRAINING OF FUTURE BACHELORS OF STATE BORDER SECURITY IN THE PROCESS OF STUDYING MILITARY-SPECIAL DISCIPLINES

Abstract. *The article substantiates the main directions of improvement the practical training of future bachelors of state border security on the basis of practical experience of its organization and carrying out. The relevance of the article is determined by the leading role of practical training of cadets at higher military educational establishments. The research was conducted on the basis of analysis of organization and practical training of cadets at the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine named after B. Khmelnytskyi.*

It is established that the main directions of improvement of practical training of future bachelors of state border security are: timely development or refinement of programs and diaries of practical training (clarification of the purpose, tasks, methodological recommendations), execution of results of practice, their bringing to the norms of the current legislation; qualitative planning of practical training (taking into account the conditions for placement and feeding of cadets), quantitative and positional distribution of cadets, departmental needs for carrying out measures to strengthen counteracting illegal activity on the state border, practice in different physical and geographical conditions; conducting best practice units – that enable to learn and learn about best practices in border management and organization; qualitative carrying out of methodical measures on the subject of practical training of cadets - trainings on improvement of methods of practical actions in typical business situations, organizational-methodical instructions.

Among other directions we substantiated the following ones: demonstration of features of border protection in different sectors, study of guidelines and normative legal acts, functional duties; improvement of the cadets' management level by the scientific-pedagogical staff – that allowed to direct the work of cadets to mastering the necessary practical skills; introduction of new achievements of pedagogical science and advanced pedagogical experience in defense of educational practice - defense of results of practical training in the form of exchange of experience, introduction of a boundary quest, discussion of the results of practice at the meetings of the training course and faculty, discussion at the circles of scientific and scientific society.

This will enable the training of highly qualified border guards who will be able to carry out their duties in any area of responsibility as soon as they complete their training.

Key words: *practical training, future bachelors of state border security, studying, military-special disciplines*

*Одержано редакцією: 21.08.2019 р.
Прийнято до публікації: 02.09.2019 р.*